

Sisällissotaa ei muistella kiinhotta vieläkään

Seppo Hentilä: *Pitkät varjot. Muistamisen historia ja politiikka*. Siltala 2018.

Kevään 1918 traagisista tapahtumista on tullut kuluneeksi sata vuotta. On siis ymmärrettävää, että sisällissota, joksi tapahtumien sarjaa nykyään virallisesti kutsutaan, on lisääntyneen keskustelun ja käsittelyn aiheena juuri tänä vuonna.

Sinällään tässä ei ole mitään uutta. Olemme käyneet sodan suhteen pitkän aikaa ”loputonta taistoa”, jota koskevasta julkisesta debatistakin on tehty jo oma teoksensa (Esko Salminen: *Päättymätön sota 1918: sisällissota julkisessa sanassa 1917–2007*). Viime vuosina julkaistu kirjallisuus osoittaa, että uutta tarkasteltavaa ja vähemmälle huomiolle jääneitä aihealueita on yhä.

Näissä tutkimuksissa on menty alueellisemmalle tasolle, jossa on huomioitu entistä enemmän tavallinen ihminen ja hänen kokemuksensa. Siksi on kiinnostavaa tarttua teokseen, jossa vedetään vaihteeksi pitkiä ja laajempia linjoja tarkastelemalla, millaisia sisällissodan vaikutukset ovat olleet kansalliseen poliittiseen kulttuurimme. Näkökulma on sisällissodan julkisen muistamisen politiikassa ja historiassa sodan päättymisestä aina näihin päiviin asti.

Sodan muuttuvat nimet

Teoksessa tuodaan esiin, että vuoden 1918 sodan julkisen muistamisen historiasta voidaan erottaa kolme päävaihetta. 1960-luvun al-

kuun asti ulottui periodi, jossa kyseisen sodan muistelua dominoi niin sanottu vapaussotakertomus. Vähitellen sen syrjäytti eepookki, jolloin puhuttiin konsensushenkisesti kansalaissodasta. Kansalais-sota -termiä alkoi työntää takalalle 1990-luvulla alkanut vaihe, jossa kevään 1918 tapahtumia alettiin kutsua sisällissodaksi. Sen rinnalla elää kuitenkin toisen paluun tehnyt näkemys, jonka mukaan vuoden 1918 sota olisi ollut myös vapaussota.

Hentilä erittelee ansiokkaasti sodasta käytettyjen nimien syitä ja taustoja. Aikalaiskokemuksessa toisia suomalaisia vastaan käyty sota järkytti ja hämmensi siinä määrin, ettei sotaa pystytty katsomaan kunnolla silmästä silmään. Näin sodan voittanut osapuoli rakensi vapaussotamyytin, jossa käytiin taistelua niitä vastaan, jotka olisivat vieneet Suomelta vapauden liittoutuessaan bolševikkien kanssa. Tämä vaihe oli voittaneiden historian aikaa, jossa muistelu ja muistojuhlat rakennettiin valkoiselle hegemonialle. Sen ilmentymää olivat esimerkiksi vapaussotakirjallisuus ja vuosittaiset voitonparaatit. Kirjallisuudessa muistamisessa tuotiin esiin punaisten maanpetoksellisuutta ja väkivallantekoja. Punaistilla itsellään ei ollut käytännössä mitään oikeutta kuolleiden omaistensa julkiseen muistamiseen.

Vaikka vapaussotakertomus vaikutti useita vuosikymmeniä, julkinen muistaminen sai hävinnyttä osapuoltakin suosivia sävyjä jo 1930-luvun lopulta alkaen. Talvisodan jälkeen vapaussotakertomus ajettiin tietyllä tapaa jo alas, kun ilmaantui eetos, jossa ei haluttu loukata vuoden 1918 punaisia – olihan työväestö juuri osoittanut halunsa puolustaa isänmaata. Punaistille alettiin pystyttää muistomerkkejä ja järjestää muistotilaisuuksia. Paikallisella tasolla ei ollut mahdotonta, että kyseisissä muistotilaisuuksissa työväenyhdistyksen lipun rinnalla saattoi näkyä jopa suojeluskunnan tai Lotta Svärdin lippu.

Jatkosota lopputuloksineen romutti lopullisesti niin sanotun valkoisen Suomen sekä ideologiaaltaan että sitä tukeneilta järjestöiltä. Punaisten osapuolen edustajat saattoivat tehdä nyt avoimemmin ja julkisemmin surutyötään. Punaistille pystytettiin lisää muistomerkkejä. Kommunistit yrittivät lanseerata luokkasota-käsitettä vastaiskuna vapaussodan ”valkoiselle valheelle”, tosin huonolla menestyksellä.

Sodan jälkeisessä ajassa merkittävin julkista muistamista ravistellut tekijä oli Väinö Linnan *Pohjantähti*-trilogian toinen osa (1960), jossa keskitytään vuoden 1918 tapahtumiin. Linnan kuvaus kyseenalaisti voimakkaasti perinteisen vapaussotakertomuksen ja loi tietyllä tapaa eettisen oikeutuksen punaisten taistelulle. Vaikka teos herätti vastalauseita ja debattia, sen vaikutukset säteilivät uudistavasti historian tutkimukseen ja entistä konsensushakuisempaan muistamisen kulttuuriin, jossa alettiin puhua kansalaissodasta ja jopa kansallisesta murhenäytelmästä.

Heikki Ylikangas terävöitti julkisen muistamisen aluetta lisää kohutulla *Tie Tampereelle* -teoksellaan (1993). Siinä nousivat esiin valkoisten toteuttamat, aiemmassa vapaussotakertomuksessa täysin laillisina ja oikeutettuina kuvattut teloitukset, joita oli toimitettu rintamalla taistelujen jälkeen ja kenttäoikeuksien antamalla laittomilla tuomioilla. Ylikankaan tutkimus toimi keskeisenä lähtölaukauksena Suomen sotaturmat 1914–1922 -hankkeelle, jossa pyrittiin selvittämään kyseisinä vuosina sotatoimissa menehtyneiden tiedot mahdollisimman tarkasti. Sisällissotaa käsittelevä kirjallisuus koki suoranaisten buumin vuosittu-hannen vaihteen molemmin puolin. Punaista osapuolta koskeva tutkimustieto onkin lisääntynyt aiheellisesti, koska siltä osin tutkimuksessa on ollut eniten aukkoja.

Kokonaiskuvan välittyminen

Kirjalle asetettu tavoite on laaja ja kattava. Sisällissodan muistamisen politiikan ja historian koko satavuotuisen kaaren selvittäminen on vaativa tehtävä, jossa on kootava kaikki oleellinen yksien kansien väliin, mutta tehtävä myös valintoja. Oleellista on tuoda nähtäväksi muistamisen kokonaiskuva, joka on muuttunut ajan myötä ja jossa on ollut vaihtelevia painotuksia.

Teos välittää kokonaiskuvan hyvin ja kattavasti. Samalla välittyvä kuva herättää hiukan kysymyksiä. Julkisen muistamisen pääasiallisesti ilmentymäksi esitetään vuoden 1918 tapahtumia käsittelevä historiallinen tietokirjallisuus, muistomerkit, muistotilaisuudet ja kaunokirjallisuudesta Linnan *Pohjantähti*-trilogian tunnettu toinen osa. Linnaa lukuun ottamatta muu sisällissota-aiheinen kaunokirjallisuus ei saa paljonkaan mainintoja, eivätkä muut kulttuurituotteet, kuten elokuvat, teatterisovituksiset ja musiikki. Olisin kaivannut tekstiin hiukan enemmän perusteluja sille, miksi tämä raja on tehty.

Kokonaiskuvan kannalta poliittisen viite- ja tapahtumaympäristön mukaan ottaminen on aina aiheellista. Teosta lukiessa nousee kuitenkin mieleen kysymys, menneenkö tässä paikoitellen hiukan liiaksikin sivuraiteille. Esimerkiksi sisällissodan jälkeisestä ajasta selvitellään seikkaperäisesti muuttanutta poliittista kenttää ja muutoksen tekijöitä, jotka eivät liity kovin suoraan julkiseen muistamiseen. Sama linja jatkuu hieman myöhemmin SDP:n sisäisten poliittisten kärhämien ja Neuvostoliitosta käsin operoivien SKP:n edesottamusten kuvailussa. Myöhemmin, kun selvitetään Neuvostoliiton hajoamisen jälkeisiä vaikutuksia suomalaisten jatkosotavuosien ja sen jälkeisten tapahtumien tulkintaan, joutuu jälleen miettimään, liittyyvätkö ne kovin läheisesti vuoden 1918 muistamisen historiaan ja politiikkaan.

Lapuanliikkeen ja AKS:n esiin ottaminen on toki hyvin perusteltua, sillä molemmat kytkeytyivät vuoden 1918 tapahtumien muistamiseen politiikkaan. Kumpikin ryhmittymä halusi saattaa vapausodan mieleiseensä päätökseen. Hentilä mainitsee erittäin aiheellisesti, että Suomessa toimi maailmansotien välisenä aikana muitakin lapuanliikkeen varjoon jääneitä oikeistoradikaaleja liikkeitä, jotka halusivat saattaa vapausodan loppuun ja nujertaa kommunismin. Yhtä tärkeää on todeta, ettei ilman sisällissotaa jälkiselvittelyineen olisi syntynyt suojeluskuntia, lapuanliikkeen kaltaista terrorijärjestöä ja jännittyntä ilmapiiriä, jotka olivat todellisuutta maailmansotien välisen ajan Suomessa. Nämä kaikki liittyivät vuoden 1918 muistamiseen.

Riitasointuja konsensuksessa

Kun vuoden 1918 tapahtumiin on tullut tarpeeksi ajallista etäisyyttä, molempia osapuolia ymmärtävä ja sovinnonhakuisempi historiatulkinta on mahdollistunut. Ajallinen välimatka konkretisoituu esimerkiksi 1990-luvun lopulla tutkimuksessa, jonka mukaan vuonna 1980 syntyneillä nuorilla sisällissodan muistaminen oli jo melko ulkokohtaista, eli enimmäkseen historiallisiin lähteisiin perustuvaa. Yleisesti heidän tietämyksensä asiasta oli heikko. Joillekin viimeistään koulussa historian tunneilla esiin tuleva tieto vuoden 1918 tapahtumista saattoi tuntua jopa järkyttävältä tai yllättävältä.

Joku voisi ajatella, että vuoden 1918 tapahtumien muistamisen kulttuurissa olisi kuljettu lineaarisesti eteenpäin kohti yhä suurempaan konsensusta ja sovinnollisuutta. Tämä näkemys on vahvasti todensuuntainen. Silti tietyt jakolinjat ovat yhä olemassa, kuten Hentilä antaa osuvasti ymmärtää. Valkoista tai punaista traditiota edustavat kansalaisjärjestöt koostuvat omiin tilaisuuksiinsa ja valtiojohto pätkäilee, mihin tilaisuuteen osallistuminen osoittai-

si poliittista korrektiutta. Sisällissodan muistaminen Suomi 100 -teeman mukaisesti ”yhdessä” on edelleen haasteellista.

Konsensus saattaa myös yhä rikkoutua yllättävän helposti. Tässä kertovat keväällä 2017 nousut kuhu itsenäisyyden juhlarahan toiselle puolelle aiotusta teloituskuvasta sekä joidenkin suomalaisten tämän vuoden talvella esittämä paheksunta siitä, ettei Yle noteerannut Vaasassa helmikuussa järjestettyä jääkärien kotiinpaluun satavuotisjuhlaa valtakunnallisissa uutislähetyskuvissa. Molemmat tapahtumat liittyvät muistamisen kulttuuriin ja eroaviin näkemyksiin siitä, mitä joidenkin mielestä olisi syytä muistella ja mitä taas ei. Viimeistään juhlarahakohu osoitti, ettei sisällissotaa pystytä vieläkään suhtautumaan kiikhotta.

Konsensuksen kääntöpuolena ovat muistamisen kulttuurissa siis myös yhä riitasoinnut ja närkästymiset. Niiden taustalla saattaa vaikuttaa sekin, kumpaa sisällissodan osapuolta kohtaan on helpompi tuntea sympatiaa esimerkiksi omien sukutaustojen johdosta. Kenties näitä riitasointuja olisi voinut tuoda esiin vielä enemmän, mutta ehkä ne eivät olleet esiin määräänsä enempää käytetyissä lähteissä ja tutkimuksessa julkisen muistamisen kentässä.

Aiheen laajuuden vuoksi on ollut pakko tehdä myös ymmärrettäviä rajauksia lähteiden suhteen. Kokonaistarkastelua olisi voinut keskittää vieläkin enemmän pääteeman, eli muistamisen historian ja politiikan ympärille, jolloin poliittisen historian kronikoinnin muuttamia rönsyjä olisi karsittu pois. Nämä huomautukset eivät kuitenkaan laske Hentilän kokoavan teoksen merkitystä ja ansioita tutkimuksena, jollaista on jo jonkin aikaa kaivattu.

AKI ALANKO

Kirjoittaja on filosofian maisteri ja historiaan erikoistunut freelance-kriitikko ja -toimittaja.